

II. OBAVIJEST I DRUŠTVO

STRUKTURA I GENEZA INFORMACIJSKIH SUSTAVA

Kompjutor je magična formula druge polovice dvadesetog stoljeća. Stroj fascinantnih mogućnosti primjene i nevjerojatne brzine obrade podataka postao je materijalizirani Deus ex machina, ili čarobna Aladinova lampa, koje se svi nastoje domoći kako bi otklonili svoje nedaće i ostvarili svoja nadanja. Neosporno je da su svi, ili barem većina, tehničkih podataka i pokazatelja o kompjutorima točni i da čovječanstvo s pravom od njih očekuje pomoć u ostvarivanju svojih potreba i želja. Zato je ta vjera u moć kompjutora danas tako jaka i očita. Ali, isto tako i nedovoljno obrazložena - pa se, s jedne strane, pretače u strah pred budućom dominacijom kompjutora nad čovjekom, odnosno, s druge strane, pothranjuje lakovjnost da će kompjutor riješiti ili rješavati sve ili gotovo sve probleme društva.

No, ne smijemo brkati s našim željama i potrebama činjenicu da je kompjutor velika prekretnica u znanstvenotehnološkoj revoluciji, da ima veliki raspon primjene u tehnološkim i poslovnim procesima, da se njegove tehničke značajke još uvijek usavršavaju. Ukoliko nam se to dogodi, onda govorimo jezikom naših maštanja, i to na taj način da iskazujemo nerazumijevanje svega onoga što konstituira realne društvene odnose.

Zahvaljujući svojim tehničkim i tehnološkim značajkama, svakodnevno sve većoj i raznovrsnijoj primjeni te izravnim posljedicama i utjecaju što ga vrši na organizaciju rada i način života, sustav društvenih vrijednosti itd., primjena kompjutora zahtijeva da se u prvom redu vodi računa o izboru ciljeva, a tek zatim o tome kako će se ostvariti željeni cilj. Postavljajući u prvi plan izbor ciljeva temeljno pitanje kompjutorizacije postaje svrsishodnost: mora se prvo odgovoriti na pitanje zašto se nešto radi, i opravdati to zašto, jer se pretpostavlja i jamči da nije problem kako.

Zato, upravo kompjutori, tehnika, kojoj više nije nemoguće riješiti neki problem, postaju sredstvo koje prisiljava ljude da se sve više bave svrhovitošću, opravdanošću, vrijednostima i vrednotama konkretnih pothvata. Tako ljudski i filozofijski aspekti društvene djelatnosti, posredstvom suvremene tehnologije, postaju svakodnevni praktični problemi, realnost društvene prakse i praksa društvene realnosti - što tone mudrih knjiga i mnoštvo metafizičkih sustava i spoznaja nisu tako djelotvorno uspjeli postaviti u prvi plan.

Ali, pitanje je da li su "tehničari" svjesni toga koliko su sami doprinjeli da odlučujuću riječ o zadaćama i ciljevima "njihovih" strojeva preuzmu stručnjaci društvenih i humanističkih znanosti.

No, kako su i ovi drugi samo stručnjaci i specijalisti, to svi zajedno obećavaju više no što mogu ostvariti. Većina se tih obećanja ostvaruje samo u projektima, drugi dio obećanja prolongira se u ili za budućnost, a tek manji dio dostupan je korisnicima i postaje sastavni dio društvene prakse i konkretnih društvenih odnosa. Taj ostvareni dio obećanja nekako se prebrzo zaboravlja budući da je pod patinom svakodnevnice izgubio one čari što ih nude neostvarena obećanja, ambicije i želje.

Tako, na primjer, prognoze da će 80-tih godina kompjutor dominirati u bibliotekama ili barem u većini velikih biblioteka, pod konac 60-tih godina prouzročile su nestrpljenje i stvarale čudnu napetost u bibliotekama. Sada smo na pragu 80-tih godina i tek na početku razgovora i zamisli o kompjutorizaciji biblioteka u Hrvatskoj i Jugoslaviji, pa je pitanje što je s prognozom: da li je ona istinita ili lažna, pogreška ili zabluda?

Kao i obično, realnost - u ovom slučaju kompjutorizacija biblioteka -poprimila je druge forme i funkcije no što se to očekivalo pod konac 60-tih godina te se mjeri drugim očima i vrijednostima. Mogli bismo reći - prognoza je djelomično istinita: danas vjerojatno ni u nas nema nijedne biblioteke koja ne raspolaže publikacijama koje su kompjutorski obrađene, ili čiji sadržaj u cijelosti ili djelomično nije rezultat kompjutorske obrade; biblioteke posluju s izdavačima i knjižarima koji im

dostavljaju barem račune što ih kompjutori pripremaju; to su i PTT, komunalne usluge itd; kompjutorizirana su gotovo sva financijska potraživanja prema bibliotekama, arhivima, muzejima, dokumentacijskim centrima. To je realnost kompjutorizacije što su je i biblioteke i arhivi i muzeji već doživjeli: to, dakle, nije zabluda prognoze - ali ni cijelo obećanje. Ali, s druge strane, to je mnogo manje od uspostavljanja bibliotечnih informacijskih sustava, kompjutorizirane komunikacijske mreže, obrade nekonvencionalnih podataka i velikih baza podataka s velikim brojem terminalskih (online) priključaka itd. Sve ovo drugo je informacijsko/dokumentacijskoj djelatnosti tek u rudimentima. Da li će se i taj dio prognoze ostvariti, u kojem obujmu i do kojih granica, to ovisi o nizu činjenica. Nas u prvom redu zanima koji su to činitelji, njihovo značenje i uloga, kako bismo izgradili metodologiju i prilagodili način razmišljanja novoj tehnologiji, odnosno novu tehnologiju našim potrebama.

1. Informacijski sistem

Danas je uvriježeno mišljenje da je kompjutor tehnička i tehnološka osnovica informacijskih sistema. Štoviše, svaka se kompjutorska obrada podataka (često se nekritički koristi izraz obrada informacija) nakon određenog vremena proglašava informacijskim sustavom. Što je informacijski sustav, to ostaje nejasno i maglovito, pogotovo ako nije vezano za kompjutorsku opremu i organizaciju automatske obrade podataka. Opće definicije (1) nisu u stanju prikriti neodređenost kriterija i zbrkanost misli u takvim koncepcijama.

Zato pođimo redom: ponajprije pojasnimo što je to informacijski sistem i struktura informacijskog sustava, potom u kakvom su odnosu informacijski sustavi i arhivi, biblioteke, muzeji i specijalizirani INDOK centri, kako bismo tek nakon tih određenja mogli zaključiti o mjestu, ulozi, mogućnostima i granicama kompjutora u pojedinim informacijsko/dokumentacijskim službama i u informacijskim sustavima.

Informacijski je sistem organizirana cjelina informacijskih djelatnosti i odnosa (informacijsko - dokumentacijsko - komunikacijskih) organizacija, službi i institucija i informacijske kulture. Informacijski sustav nije nešto različito od postojećih ili drugih društvenih organizacija, službi, djelatnosti, odnosa i normi, već je informacijski sustav teorijska redukcija kompleksne društvene stvarnosti (bilo globalnog društva ili pak pojedine društvene djelatnosti) kako bi se iz posebnog (informacijskog) aspekta promatralo i proučavalo globalno društvo ili neki od njegovih segmenata, odnosno djelatnosti. S druge strane, ono što razlikuje informacijski sustav od ostalih sistema i djelatnosti jest osebujnost informacijske djelatnosti, specifičnost njezinih normi, funkcija i odnosa. (Pod informacijskom djelatnošću zato ćemo u ovom tekstu podrazumijevati arhivsku, muzejsku, bibliotечnu i dokumentacijsku djelatnost misleći na sveukupnost tih djelatnosti bez namjere da ulazimo u raspravu o njihovu međusobnom odnosu). Informacijski je sistem mreža informacijskih djelatnosti, službi i odnosa; kao takva, ta mreža je inkorporirana u sva društvena područja i djelatnosti, tvoreći društvenu infrastrukturu. Kao nešto različito od drugih društvenih djelatnosti, podsustava ili sustava, informacijski je sustav to tek po svojim funkcijama, organizaciji i korisnicima.

Kako je informacijska djelatnost sastavni dio cjelokupne praktične društvene djelatnosti, dio društvene prakse, za informacijsku znanost je osobito važno proučavati utjecaj društvene strukture na informacijski sistem. (Termin "utjecaj društvene strukture" puno je sadržajniji i bogatiji od uobičajenog izraza "potrebe korisnika" s čitavim nizom komponenata što ih ovaj drugi izraz ne pretpostavlja. Ovdje više naglašavamo društvenu stranu informacijskog sustava i informacijske djelatnosti, zbog toga što je ona i u teoriji i u praksi najčešće - zanemarena.) Potrebno je uočiti činjenicu da je informacijski sustav prostor, okvir, u kojem se odigrava susret informacijskih djelatnosti i procesa, ne samo kao mirni slijed odnosa već i kao sukob interesa u globalnom društvu ili u nekim njegovim dijelovima. Informacijski sustav kao pozornica, praktičnih društvenih odnosa mjesto je na kojem i posredstvom kojeg se zbiva i odigrava artikulacija različitih društvenih subjekata, kao i sukobi tih interesa. Zato zakonomjernosti i pravilnosti informacijske znanosti i

informatijskih sustava treba tumačiti društvenim odrednicama utjecajem društvene strukture na informatijske sustave.

2. Struktura informatijskog sustava

Toliko o informatijskom sustavu. No potrebno je nešto reći i o informatijskoj strukturi, tj. o tome što je to struktura informatijskog sustava. Dok pod pojmom informatijskog sustava podrazumijevamo područje informatijske djelatnosti koje tvori organiziranu cjelinu, sustav, pod pojmom strukture informatijskog sustava podrazumijevamo unutrašnji raspored elemenata, njihov sastav, poredak i odnose u informatijskom sustavu.

Struktura informatijskog sustava nastaje, dakle, povezivanjem informatijskih institucija, organizacija i službi u konkretne informatijske i društvene odnose sa specifičnim ulogama i zadacima u svakom konkretnom informatijskom sustavu.

Postavlja se pitanje koji su konstituenti, činitelji informatijskog sustava, odnosno strukture informatijskog sustava? Premda je dosta nezahvalno klasificirati te činitelje, mogli bismo predložiti podjelu po kojoj informatijski sustav (IS) tvore (ne inzistirajući na doslovnim razgraničenjima): Informatijski subjekti, informatijska kultura, oprema - tehnička i tehnološka osnovica IS, te sredina IS.

a) Pod informatijskim subjektima u ovom slučaju možemo podrazumijevati: prvo, razne oblike i vrste informatijsko-dokumentacijskih organizacija i službi. To su razne vrste biblioteka, dokumentacijskih centara, arhiva, muzeja, INDOK službi, referalnih centara, računskih centara (ERC-a) itd., koji se bave praktičnom informatijskom, dokumentacijskom i komunikacijskom djelatnošću; druga vrsta subjekta jesu informatička društva i udruženja na regionalnoj, republičkoj, medurepubličkoj, saveznoj, međunarodnoj razini, kao što su npr.: društva bibliotekara, dokumentarista, arhivista, muzealaca, informatičara, korisnika i imalaca AOP opreme; treću vrstu subjekta, čiji je utjecaj posredan, ali ipak konstituirajući po IS, čine znanstvene jedinice i instituti koji se bave proučavanjem informatijske djelatnosti i projektiranjem IS, te škole i fakulteti koji obrazuju kadrove za tu djelatnost; ovdje bismo mogli upozoriti na još jedan činitelj koji ponekad može djelovati kao važan subjekt čak i mimo svih organizacijskih formi: to su istaknuti pojedinci koji svojim osobnim zamislima i djelatnošću utječu na oblikovanje IS ili pak usmjeravaju njegovu djelatnost.

b) Mnogo je teže precizirati što je to informatijska kultura. Informatijsku kulturu tvori sklop društvenih vrijednosti te stajališta i orijentacija korisnika IS, odnosno ponašanje korisnika, kao i pravila ponašanja samog informatijskog sustava. Ovdje se u prvom redu misli na trajne oblike i obrasce ponašanja korisnika, ponašanja koje je određeno vrednotama, svjetonazorom, statusom i pravilima korisnika.

Vrstu i strukturu obavijesti, te način njezina korištenja u velikoj mjeri određuje kultura korisnika (a ne samo njihovo obrazovanje). Zacijelo je informatijska kultura dio opće kulture, ali njezin specifičan dio. To je pogotovo očito kod različitih grupa korisnika čije su potrebe za informacijama specifične i raznolike pa je i način njihova ponašanja drugačiji. Informatijskom kulturom korisnika u nas se subjekti sadašnjih i budućih IS rijetko ili točnije uopće ne bave. A trebalo bi jer "ljudi se orijentiraju pomoću svjetonazora, rukovode vrednotama, a djeluju ili ponašaju se prema pravilima, poopćenim i prihvaćenim uzorcima" (E. Kale, str. 93). To vrijedi za ponašanje ljudi općenito, ali isto tako i za njihovo ponašanje u artikulaciji i rješavanju informatijskih potreba.

Informatijska kultura ne određuje samo korisnika nego određuje i cjelokupni informatijski sustav i njegovu strukturu. Jer ovisno o svjetonazoru informatijskih subjekata bit će određeno mjesto i uloga IS u društvu, odnosno u nekom njegovu segmentu; ovisno o izboru vrednota bit će definirani ciljevi IS, što će on raditi i čemu će težiti; a pisana i nepisana pravila odredit će kako će se u IS to raditi.

Bez tih elemenata, tj. njihovih jasnijih određenja, svaki je IS osuđen da bude mrtva društvena institucija ne samo u praksi nego mrtvorodenče već i u projektu.

c) Oprema je materijalna baza svakog IS. Opremu možemo podijeliti u dvije kategorije, zapravo možemo joj pridati dva značenja. Sire značenje opreme podrazumijeva sva tehnička pomagala i sredstva što se koriste u informacijsko/dokumentacijskim procesima. U užem značenju pod opremom možemo podrazumijevati medij, dominantni medij u komunikacijskom procesu; to je ono sredstvo posredstvom kojeg ili kroz koje proizlazi interakcija između informatičkih subjekata i korisnika: posredstvom kojeg se prenosi poruka. U tom smislu medij je središnji element komunikacijskog procesa.

Kada je riječ i o širem i o užem značenju opreme, moramo razlikovati dva aspekta, dva pristupa opremi: materijalni i procesni. Materijalni aspekt obuhvaća fizička pomagala i tehnička sredstva, a procesni metode, tehnike i načine korištenja i rukovanja opremom te metode, tehnike i sustave za obradu raznih medija (kao nosilaca poruka).

O tehničkom i tehnološkom aspektu IS danas se najčešće govori, ali potrebno je naglasiti da ga mi ovdje poimamo u najširem smislu: od opreme za uređenje prostora i smještaj fondova, do klasičnih i suvremenih tehnika i tehnologija za obradu dokumenata i podataka, te opreme za sve vrste komunikacijskih procesa. A to znači da kompjutorska oprema nije isključivo i jedino sredstvo IS - kako danas nekritički pristup zagovara. Kompjutorska oprema i odgovarajuća komunikacijska mreža imaju neobično važnu ulogu i zato se o njima ponajviše raspravlja. (Njihove se velike mogućnosti moraju usuglasiti sa svjetonazorom i vrednotama društvenih subjekata u određenom području i djelatnosti; u protivnom, koncipiraju se IS prema tehničkim i tehnološkim značajkama opreme, a ne prema spoznajama, ciljevima, potrebama i mogućnostima društva.)

d) Informacijski subjekti, informacijska kultura te oprema konstituenti su IS u okviru same informacijske djelatnosti. Ali svaki je IS u velikoj mjeri uvjetovan i nizom drugih faktora koji se ne mogu ubrojati u elemente njegove strukture. Ti izvanjski činitelji oblikuju IS jer su nužno orijentirani na njega kao sredina što ga okružuje. Te podsustave, područja i segmente jednog društva što okružuju IS možemo nazvati sredinom IS. Najvažniji su podsustavi društvene strukture relevantni za svaki informacijski sustav: politički, ekonomski, komunikacijski i kulturni sistem jedne zajednice. Dakle, svaki informacijski sustav mora biti sukladan općim ciljevima društvenog razvoja i interesima vladajuće klase, njegova cijena koštanja mora biti sukladna njegovoj efikasnosti i ekonomskim mogućnostima društva, tehnika i tehnologija moraju se bazirati na mogućnostima i planovima razvoja cjelokupne društvene komunikacijske infrastrukture; organizacija, ponašanje, korištenje IS mora biti sukladno postojećoj informacijskoj kulturi korisnika te svjetonazoru i vrednotama društva, odnosno onog podsustava za koji se IS uspostavlja. Osim ovim općim uvjetima svaki IS mora udovoljiti cijelom nizu posebnih zahtjeva sredine u kojoj djeluje. Ta sredina uvijek ima specifične zahtjeve ovisno o tome da li se radi o IS za: obrazovanje, znanost, kulturu, poljoprivredu, bankarstvo, cestogradnju, elektrotehniku, socijalno osiguranje itd.

3. Strukturiranje IS: nekoliko primjera

Kada se pokuša odrediti koji činitelj informacijskog sustava ima dominantnu ulogu u strukturi IS, onda ta razdioba elemenata informacijske infrastrukture ne može reći ništa o važnosti pojedinog elementa za IS. Narednih nekoliko, manjeviše slučajno odabranih, primjera mislimo da će pokazati kako svaki od ranije nabrojanih elemenata u jednakoj mjeri uvjetuje i određuje cijeli sustav, ali isto tako i da su uvjetovani i unaprijed limitirani sustavom i njegovom društvenom sredinom. Zato je teško precizirati gdje počinje utjecaj i dominacija jednog segmenta i kada se taj utjecaj pretočio u obličje drugog.

Sve su te podjele i razgraničenja ponajprije metodologijske naravi, što znači da se jedna praktična (informacijska) djelatnost nastoji analitičkom redukcijom svesti na svoje elemente - što je moguće

samo u teoriji. U praksi informacijske djelatnosti nije uvijek moguće slijediti te razdiobe. Jer, dok jedan segment informacijskog sustava promatramo u njegovu kretanju, djelovanju, praksi, dotle je on čvrsto vezan s ostalima. Potrebno ga je izolirati, umrtviti, kako bi bio pogodan za anatomske studije. No, tada se postavlja pitanje vrijednosti takve analize koja je umrtvila, paralizirala predmet svog izučavanja, sa željom da analizira njegove djelatne, praktične funkcije.

Zato se narednih nekoliko primjera kreće tek u naznakama, jer nas sada u prvom redu zanimaju metodologijska, a ne sadržajna određenja informacijskog sustava.

Uzmimo za primjer navod iz novina: "Britanci će ako je vjerovati Hanleyevom futurološkom centru, biti na pragu 21. stoljeća u potpunoj zavisnosti od kompjutora."

U analizi je objašnjeno kako će kroz manje od četvrt stoljeća sve svakodnevne životne aktivnosti u Velikoj Britaniji biti praćene elektronskim računarima. Grijanje, opskrba električnom energijom, čistoća zraka nadzirat će veliki elektronski strojevi ... Domaćice će pomoću domaćih računara računati troškovnike (to doduše rade već poodavno), programirati jelovnike i liste nabavki.

Dakako, mnogo toga bit će zavisno od elektronskih mozgova. No, Centar također ističe da bi mogući kvar na nekom kompjutoru lišio čitavu manju ili veću zajednicu osnovnih životnih potreba, pa čak ugrozio život ljudi ("Vjesnik", 3. svibnja 1978).

Drugi je primjer iz Borbe (Prilog: Jugoslavenske općine jučer, danas, sutra, god IV, br.32, maj 1978, str.31): "Prva pošta u Zagrebu otvorena je u julu 1529. godine uspostavljanjem prve redovite poštanske linije između Beča, prijestolnice tadašnjeg austrougarskog carstva i Zagreba, glavnog grada Banovine Hrvatske".

U prvi se mah može činiti da te dvije vijesti nemaju ničeg zajedničkog. I nemaju što se tiče sadržaja. Ali ono što povezuje očigledno neznanje novinara pri sastavljanju druge vijesti (niti je postojala Austro-Ugarska, a još manje Banovina Hrvatska 1529, a ni pošta, kao služba i organizacija, prije nekoliko stoljeća nije značila ono što danas znači kako bi se moglo pomisliti) s ignoriranjem budućih promjena oblika društvenog života i poretka od strane sastavljača prve vijesti, onda je upravo način razmišljanja, struktura vijesti ono što ih povezuje i izjednačava. Prvoj vijesti Britanci bi se početkom 21. stoljeća jednako čudili kao što bi se čudili i Zagrepčani ovoj drugoj da su je mogli kojim slučajem pročitati 1529. godine.

Naime, obje vijesti pripadaju znanstvenoj fantastici, i to pričama o vremeplovu: u prvoj 20. stoljeće projektira se u 21, a u drugoj 19. i 20. stoljeće u 16. U toliko i jedna i druga vijest imaju istu težinu: premda je jedna okrenuta prošlosti a druga budućnosti. Obje se nisu makle od nepoznavanja sadašnjosti i prošlosti, te nepoimanja prošlosti i budućnosti. Obje vijesti svele su svoju poruku na izvještaj o tehničkom aspektu: "poštanska linija" od Beča do Zagreba, te "kontrola životnih aktivnosti" u Velikoj Britaniji od strane kompjutora. Društveni subjekti, distribucija moći, organizacija društvenih odnosa, struktura društvenog poretka, sve je to eliminirano iz tih poruka. Ukoliko s lakoćom kombiniramo feudalne, kapitalističke, socijalističke odnose s bilo kojom tehnologijom, onda je sve moguće - na papiru.

3.1 Informacijska djelatnost i sredina

Određena tehnologija uvijek je u korelaciji s postojećim društvenim odnosima. Ta se povezanost očituje kroz institucije te kroz organizacijske oblike u službi društvenih institucija. Navedimo nekoliko primjera iz prošlosti arhiva, biblioteka i čitaonica bez namjere da budemo sustavni i iscrpni. Želimo samo ukazati na uvjetovanost organizacijskih oblika i djelatnosti informacijsko/dokumentacijskih službi vladajućim društvenim odnosima.

Uzmimo kao prvi primjer historijat nastanka i korištenja arhivske grade: "Ovaj razvoj možemo

najpreglednije pratiti na primjeru tretmana arhivske grade u evropskim srednjovjekovnim gradovima. To naročito vrijedi u periodu od XII. st. nadalje. Tada se odvija onaj dobro poznati i izvanredni razmah trgovine čiji su centri u gradovima, dolazili do vrlo osjetnog jačanja njihove ekonomske osnove, nastaju u tim gradovima sve dinamičniji i složeniji ekonomsko-društveni i pravno-politički odnosi, a sve se to snažno odrazilo na svestranom razvoju komunalnog sistema u tim gradovima.....

Ustrojstvo komune, pravilno funkcioniranje njenih organa i ustanova, odnosi među autonomnim komunama od kojih su mnoge sukcesivno postale i samostalne države, odnosi između raznih društveno-političkih snaga i faktora unutar pojedinih komuna, pa odnosi između vladajućih slojeva i gradske uprave prema pripadnicima općine, kao i međusobni odnosi između samih pripadnika komune, sve je to u ovoj epohi procvata srednjovjekovnih gradova dobilo novi sadržaj, nove dimenzije i oblike. Novo bogatstvo pravnih interesa i odnosa trebalo je ne samo regulirati, nego i što efikasnije čuvati, garantirati i u svako doba što bolje zaštićivati.

Dakle, uspješan praktični razvoj ovih komunalnih organizama, u novim uslovima ekonomskog i političkog prosperiteta XII do XVI .st. nije moguć bez svoje, bolje i usavršenije organizacije pismenog fiksiranja sve većeg broja pravno relevantnih činjenica u komunalnom životu. To je značilo sistematsku i stalnu brigu oko uredjenja gradskih kancelarija i notarija, stvaranje sve veće količine sve raznovrsnije pismene dokumentacije. Istovremeno to je dakako značilo i potrebu sve veće brige oko čuvanja te dokumentacije, i to kako one tekuće, tako i one starije tj. arhivske grade...

Same komune, sa svojim organima i ustanovama, kojih radom nastaje u ovo vrijeme najveći dio pisane dokumentacije, pregnule su uskoro da nizom mjera osiguraju čuvanje te dokumentacije" (B. Stulli, 1967, str. 138-139).

Briga za prikupljanje i čuvanje općinskih spisa, službene arhivske grade, društvena je potreba ekonomskih, pravnih i političkih odnosa u srednjovjekovnim gradovima. Potreba za korištenjem te grade, ponajprije u službene svrhe (evidencija prihoda i poreza, sudskih odluka, pravnih akata, itd.) potreba je "sredine" za dokumentacijom i argumentacijom o svojem identitetu, samosvojnosti i samostalnosti te potreba na pravo za svoj komunalni i politički razvoj.

Srednjovjekovni su gradovi stvarali svoju vlastitu dokumentaciju, prikupljali svoju arhivsku gradu, koja se po obujmu i vrsti, i po motivima i interesima za prikupljanje i korištenje razlikuje od one grade nastale za privatne potrebe. "Činjenica je, naime, da je dio arhivske grade nastao prvenstveno iz službenih potreba, pa je kasnije i trajno čuvan u prvom redu za korištenje u službene svrhe. Tek se u našem, najnovijem, historijskom razdoblju u potpunijoj mjeri spajaju oba vida korištenja" (B. Stulli, 1967, str. 170).

Treći vid korištenja arhivske grade u srednjem vijeku jest korištenje grade kao historijskog izvora. Na narednom, samo jednom primjeru, možemo vidjeti kako su potrebe i moć vladajućih društvenih odnosa određivali i sam način i metodu prikupljanja, i uvjete i svrhe korištenja arhivske grade. (Vladajuće društvene snage određivale su ono što bismo mi danas nazvali "metodama, tehnikama i ciljevima" rada.) Španjolski kralj Filip II ".. je u kraljevskom arhivu sabirao dokumentaciju da potkrijepi teritorijalna i ostala prava svoje krune, pa tu gradu ni njegovi ministri nisu mogli koristiti bez posebne kraljeve dozvole, no naglašavao je istovremeno, kako se dokumentacija sabire i zato, kako bi osobe zadužene da pišu "historije i kronike" dobile točnija saznanja o događajima.... Slične su intencije poticale i brojne druge evropske dinastije i knezove, odnosno bogatije i moćnije obitelji i pojedince" (B. Stulli, 1967, str. 221).

U navedenim primjerima očita je, društvenim potrebama i interesima vladajućih slojeva i klasa, uvjetovanost "metoda" i "tehnika" rada, i oblika i obujma prikupljanja, te načina čuvanja arhivske i dokumentacijske grade. S obzirom na postojeću vremensku distancu, danas bi bilo relativno lako analizirati uvjetovanost "informacijske djelatnosti" društvenom "sredinom". Naša namjera nije da se

upuštamo u tu analizu, već da ukažemo na ovu vezu i odnose te na potrebu i važnost njezine analize u svim vremenskim epohama; odnosno, da ukažemo na činjenicu da je informacijska djelatnost uvjetovana vladajućim društvenim odnosima, pa se zato razlikuje ne samo tijekom povijesnih epoha već i unutar jednog vremena od jednog do drugog društva, odnosno zajednice.

Ukažimo na još nekoliko konkretnih primjera, ali sad iz prošlosti biblioteka i čitaonica. Dominantnu ulogu u društvenom životu 19. st. u tadašnjoj Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji imale su narodne čitaonice (ilirske čitaonice, hrvatske čitaonice) a ne knjižnice.

Prema tada postojećim zakonskim propisima narodne su čitaonice za vlast i javnost formalno istupile kao filantropska i apolitična društva, s prosvjetiteljskim i kulturnim težnjama i ciljevima. Obično su posjedovale po nekoliko desetaka časopisa i novina, a u početku rijetko i knjige. U odboru svake čitaonice bili su okupljeni najugledniji ljudi mjesta u kojem se nalazila čitaonica. Osim pravih članova čitaonice su imale i počasne i podupirajuće članove. Takav sastav odbora i članova narodnih čitaonica od početka njihova osnivanja do pred konac 19. stoljeća, sastav od uglednih i obrazovanih ljudi (u zemlji u kojoj je 1869. bilo tek 21,78% pismenih (2)) omogućilo je da one postanu ustanove u kojima su se širile ideje, raspravljalo o trgovačkim i poljodjelskim pitanjima itd. Primjera radi, ističemo praktičnu svrhu čitaonice u Dobroti prilikom njezina otvaranja (1862): "promicanje trgovine i pomorstva, ali jednako tako i gajenje narodnih jezika te razvijanje narodnog duha" (prema J. Grabovac - str. 194).

Stvarna društvena i politička uloga narodnih čitaonica bila je ta "da su narodne slavljanske čitaonice bile organizacije političkog značenja, odnosno stjecište sveukupne djelatnosti narodnjačkog pokreta", jer "sveukupno djelovanje narodnih čitaonica dokazuje da su ta društva od samog osnivanja preuzela na sebe ulogu političkih klubova 'narodne stranke', te je konsekventno slijede do konačnog trijumfa narodne misli." (J. Grabovac - str. 192 i 193).

Čitaonica kao oblik organizacije društvene aktivnosti imala je u 19. st. mnogo važniju, značajniju ulogu no što je ima danas. Ili, u svakom slučaju vrlo, različitu. "Osnivanjem čitaonica i radom u njima hrvatski je narod... dobio svoju društvenu organizaciju, ili da se točnije izrazimo: on je dobio središta za organizaciju društveno-političkog rada" (J. Ravlić - str. 18).

Rad narodnih čitaonica u 19. st. bio je u središtu društveno-političkih zbivanja, u borbi protiv austrijske i ugarske dominacije. Kao mjesta u kojima su se širile ideje narodnog preporoda i odvijao politički život koji je budio svijest građanskog društva, narodne su čitaonice dale doprinos stvaranju hrvatske nacije, u onim okvirima u kojima su se te nacije u Evropi formirale nakon francuske revolucije. Međutim, pod konac 19. i početkom 20. stoljeća, kada su se počele sve izrazitiije diferencirati suprotnosti građanskog društva (na nacionalnom planu kao sukob klasnih interesa), tada počinje naglo padati društveno-politički utjecaj čitaonica, premda rad na osnivanju čitaonica postaje sve intenzivniji a karakter čitaonica sve raznovrsniji. Uz čitaonice općeg tipa osnivaju se čitaonice kulturnih, stranačkih, klasnih, vjerskih, organizacija, ustanova i pokreta (Enciklopedija - str. 606).

Nas na ovom mjestu ne interesira povijest i geneza razvoja narodnih čitaonica, već njihova organizacija i društvena uloga. Njihova organizacija rada, metodologija obrade, veličina fondova, broj ljudi (korisnika) itd. bili su prema današnjim mjerilima vrlo skromni, a ipak su čitaonice bile onda (ono što bismo danas zvali informacijskim sustavom ili službama) začudujuće efikasne i utjecajne. Nas interesira upravo taj fenomen.

Objasniti tu pojavu možemo jedino time što je rad tih narodnih, ilirskih, hrvatskih čitaonica bio povezan s globalnim društvenim interesima. Štoviše, ti interesi, s obzirom na konkretne političke prilike, mogli su se svesti na zajednički nazivnik i na političkoj, privrednoj, kulturnoj razini. Imali su zajedničku svrhu: konstituiranje hrvatske nacije i određenje njezina kulturnog, društvenog i političkog identiteta. Utoliko, narodne su čitaonice svojom organizacijom i djelatnošću dijelile, stvarale i ostvarivale onaj pogled na svijet, one vrednote i pravila ponašanja koje je pokrenuo ilirski

preporod. Zato je predmet i sadržaj njihove djelatnosti bio pravo na hrvatski jezik, političke slobode, ekonomski prosperitet, itd. (Borba za ta prava mogla je ujediniti sve slojeve, jer nije bila suprotna njihovim interesima. Podsjetimo se samo da je latinski bio službeni jezik do 1848, da su te godine službeno ukinuti feudalni odnosi, a proglašeno pravo jednakosti i političkih sloboda.) Te su se čitaonice borile za ta prava i bile su inicijatorom cijelog niza kulturnih i političkih aktivnosti: inicijatori ili osnivači kulturnih društava (npr. Maticu ilirsku, tj. Maticu hrvatsku, osnovala je Ilirska čitaonica u Zagrebu 1842), izdavanja knjiga i časopisa, političkih akcija i manifestacija, itd. Sadržaj rada tih čitaonica nije bio obrada novina, knjiga, časopisa, itd., u zemlji u kojoj nije bilo novina i časopisa na hrvatskom jeziku (tek su se u 19. st. počeli javljati), već je primarni sadržaj rada bila borba za hrvatske novine, časopise, te jezik, pismenost, škole, društva, itd., dakle ono što će pospješivati politički, kulturni i privredni razvoj. Stvaranje tih pretpostavki i šansi te borba za njihovo pravo na društvenost činilo je djelatnost tih narodnih čitaonica izrazito političkom djelatnošću povezanom i ovisnom o spoznajama i vrednotama građanskog društva u nastajanju. Ujedno, taj politički značaj njihove djelatnosti povezivao je rad narodnih čitaonica s općim društvenim ciljevima i interesima.

Ista ta očigledna uvjetovanost i motiviranost političkim i društvenim ciljevima vidi se i u radu "Bibliografija Hrvatska" (tiskanom u Zagrebu 1860) Ivana Kukuljevića Sakcinskog. "Kako naslov ove knjige svjedoči, naumi naše društvo izdati potpunu bibliografiju jugoslavensku, tj. osim hrvatske, još srpsku, slovensku i bugarsku, te upravo zato bismo prisiljeni, ovoj prvoj knjizi podati naslov "Bibliografija hrvatska", kojim imenom služila se veća strana stranih i novih pisacah ovdje popisanih knjigah..." (I. Kukuljević Sakcinski - predgovor, bez paginacije)(3).

Bibliografija se razvila u samostalnu djelatnost, postala je predmetom bibliotekarskog rada i sredstvom stručne i znanstvene djelatnosti. Na taj su način začeci hrvatske bibliografije, poput ostalih nacionalnih bibliografija, materijalna posljedica društvenih ideja i vrijednosti svoga vremena. Same "ideje nemaju materijalnu prirodu, ali jesu stvarne, jer izazivaju materijalne posljedice, što znači da su baš one, kad se isključe druge vrste uzroka, izazivači društvenih promjena. Moguće je dakle, otkrivati i opisivati materijalne posljedice izazvane idejnim i ideološkim razlozima točno onako kao što utvrđujemo posljedice nekih materijalnih uzroka" (D. Šušnjić - str. 635).

U tom kontekstu ukazali smo na to da je organizacija narodnih čitaonica, njihova struktura i funkcija "materijalna posljedica" sklopa društvenih ideja i vrednota jednog vremena te društva koje se za njih borilo. Nastanak i prve opće hrvatske retrospektivne bibliografije posljedica je istih uzroka.

Poslužimo li se terminologijom koju smo koristili pri analizi strukture informacijskog sustava, možemo uočiti i na ovim dosada opisanim primjerima da su nastanak, oblik organizacija rada informacijskih subjekata posljedica utjecaja i djelovanja ideja, vrednota, pravila ponašanja društvene sredine. Kako su svjetonazor, vrednote, pravila ponašanja elementi opće kulture, to sukladno našoj terminologiji i analizi strukture informacijskog sistema možemo reći da su elementi opće kulture i informacijska sredina (politički, privredni, kulturni podsistemi), imali odlučujuću riječ pri nastanku i oblikovanju opisanih "informacijskih subjekata". (Taj smo izraz stavili u navodnike jer se zapravo ne radi o pravnim subjektima informacijskog sistema, već o njihovom nastanku i genezi).

3.2 Informacijski subjekti i informacijska kultura

Tek kad se informacijska djelatnost počne razlikovati od privredne, kulturne, političke djelatnosti, tek tada počinje slabiti neposredan utjecaj sredine i opće kulture. Tada se počinju diferencirati informacijski subjekti od subjekata sredine (od političkih, ekonomskih, kulturnih subjekata). Na primjer: "Svakomu je poznato, da se ucebni zavodi u obce razdjeljuju u dva glavna razreda, u zavode, u kojih se pripravlja polje i sije sjeme obrazovanosti i nauke, kao: pucke škole, realke, gimnasia, visoke škole, škole pojedinih strukah, kao trgovacke, vojnicke, umjetne, itd. Drugi pak razred ucevnih zavodah je onaj, koji brani da njiva jednom uzorana i obradena radi zapuštanja ne postane opet ledinom, dapace da se u svakom obziru razploduje posijano sjeme, da popunjava,

umnožava i usavršava nauku u zavodih prvoga razreda uciepljenju; amo spadaju biblioteke universalne i strukovne, musea, zbirke numismaticne, starinarske, ethnograficne, prirodnicke, umjetne, obrtne, itd." (V. Bogišić - str.4).

Takve spoznaje stvaraju informacijsku kulturu i distanciraju je kao dio i podsustav opće kulture. Naime, tada opći ciljevi i zadaci ostaju zajednički i informacijskim i ostalim društvenim subjektima, ali svaki ih mora rješavati svojim načinom i svojim metodama. Navedimo primjere iz dva "različita" područja; prvi je iz bibliotečne djelatnosti, a drugi iz područja zaštite spomenika kulture i kulturnih dobara.

U prvom primjeru možemo razabrati da razvoj informacijskih organizacija i službi (u ovom slučaju biblioteka) mora biti ne samo praćen već se mora i temeljiti na svijesti o ulozi i zadaci tih službi u društvu. Informacijske organizacije i službe ne mogu se razvijati ukoliko ne postoje (formalno ili neformalno) prihvaćene društvene vrijednosti koje tumače i opravdavaju

njihovo postojanje. Na temelju tih vrijednosti i društvenih potreba dolazi do diferencijacije informacijskih subjekata od ostalih društvenih subjekata. Isto tako i svijest o toj razlici omogućava razlikovanje informacijske kulture kao specifičnog podsustava opće kulture. U 19. st. za razvoj bibliotekarstva u Hrvatskoj bila je odlučujuća jedna prosvjetiteljska koncepcija koja je naglašavala upravo tu obrazovnu i prosvjetiteljsku ulogu biblioteka; koncepcija koja se zalagala za obrazovanje naroda kao uvjeta općega društvenog razvoja: "...mislim, da se ni nam neće zamjeriti ako rečemo: da obrazovanosti jednoga naroda jedno od najvjernijih mjerilah jest, bogatstvo duševnih proizvoda u knjigah; to jest, broj, veličina i uredba njegovih javnih bibliotekah. Tu je istinu lako potvrditi dokazim iz najsajnije i najslavnije dobe u historiji najrazličitijih narodah." (V. Bogišić - str. 8). Zato opće pobude, spoznaje i svrhe informacijske djelatnosti poprimaju postojanost čijoj općosti teško da možemo što dodati i nakon 112 godina: "Biblioteka je osnovana i ustanovljena da bi je narod upotrebljavao i bez toga ona ne bi imala više vrijednosti nego ima blago koga nekakav bogati tvrdica u zemlju zakopa i koje nikomu nikakve koristi ne prinosi...." (V. Bogišić - str. 27; svi kurzivi su u originalu).

(I danas se moramo suglasiti s tim tvrdnjama, ali u drugom "kontekstu"; naime, možemo se i moramo zapitati kojim korisnicima, kakvim potrebama i kojim vrijednostima danas biblioteke služe, da ne bismo ostali pri koncepciji da je obrazovanje i prosvjetiteljstvo još uvijek jedina ili primarna funkcija biblioteka. Opća određenja osnovnih zadaća knjižnica, ili bilo kojih drugih informacijskih subjekata, često nisu sporna upravo zbog toga što su najčešće samo opća i formalna; s druge pak strane, ekonomskim, političkim itd. analizama o zadaćama i učincima informacijskih subjekata nedostaje sinteza, tj. njihovo vrednovanje u kontekstu cjelokupnog društvenog razvoja. Do takve analize možemo doći proučavanjem informatičke kulture.)

U drugom primjeru možemo pratiti na međunarodnom i nacionalnom planu promjenu odnosa prema zaštiti spomenika kulture u slučaju oružanog sukoba. U tom slučaju možemo razabrati utjecaj "informacijske" i "opće" kulture na zaštitu informacijske djelatnosti, odnosno značenje informacijskih službi za društveni i kulturni razvoj. "Sve do u 19. stoljeće znatan dio spomenika kulture tretirale su ratujuće i okupacione sile uglavnom kao uobičajen predmet pljačke, a isto tako i kao jedan od neprijepornih objekata katnog plijena. Epoha prosvjetiteljstva istakla je u 18. st. također i ideju protiv takvog postupka s kulturnim dobrima, o pravu svakog naroda na njegovu spomeničku baštinu, o potrebi poštivanja kulturnih dobara, o cjelini takvih dobara svih naroda kao njihovom zajedničkom dobru, kojim nijedna država nije ovlaštena da zavlada niti da njime samovoljno postupa. Međutim, tek je u 19. st. došlo do konkretnijeg pravnog reguliranja zaštite spomeničkog blaga na širem planu, najprije u nacionalnim zakonodavstvima niza država, pa zatim, u drugoj polovici 19. st. i do prijedloga i zatim do prvih ostvarenja međunarodnopravne zaštite bar dijela spomenika kulture u ratu" (B. Stulli, 1974/75, str. 316).

Značenje kulturnih dobara za društveni, kulturni, privredni i politički razvoj kako pojedinih zemalja,

tako i cijelog čovječanstva možemo razabrati i u obrazloženju motiva i razloga koji su doveli do prihvaćanja Haške konvencije o zaštiti kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba (1954):

- "da štete nanese kulturnim dobrima, ma kome narodu ona pripadala, predstavljaju štetu kulturnoj baštini cijelog čovječanstva, budući da svaki narod daje svoj doprinos svjetskoj kulturi"

- "da je čuvanje kulturne baštine od velike važnosti za sve narode svijeta i da je važno osigurati ovoj baštini međunarodnu zaštitu"

- "da bi zaštita ovih dobara mogla biti efikasna samo ako je organizirana još za vrijeme mira i to kako nacionalnim, tako i međunarodnim mjerama".

"Dakle, polazeći od koncepcije svjetske kulturne baštine, kojoj svaki narod doprinosi, naglašena je opća odgovornost za zaštitu te baštine, a iz koje kulturne odgovornosti proizlazi obaveza država, da već u mirnodopsko vrijeme provode zaštitne mjere, pa da se tako ostvari neophodno organsko jedinstvo nacionalnih sistema zaštite s međunarodnim sistemom, uspostavljenim ovom Konvencijom iz 1954. god." (B. Stulli, isto, str. 363).

Dakle, iz "kulturne odgovornosti" proizlazi niz obaveza država i međunarodne zajednice prema kulturnim dobrima. Ali danas to ima još jednu dimenziju - odgovornost kulture za društveni razvoj. To obavezuje informacijske subjekte da informacije o kulturnim dobrima i kulturnoj politici budu sredstvo općega društvenog razvoja; to obavezuje informacijske subjekte da rade na prikupljanju, pohranjivanju, selekciji i diseminiranju kulturnih informacija ne samo za potrebe kulturnog i obrazovnog već i privrednog, ekonomskog, političkog razvoja. Na taj način informacijski subjekti konstituiraju se kao specifične i samostalne organizacije i službe, ali ne samo u funkciji kulture kao društvenog podsistema nego i svih drugih podsistema, odnosno društva u cjelini; tako i informacijska kultura nije potkultura neke specifične društvene djelatnosti, već postaje dio opće društvene kulture.

3.3 Informacijski subjekti i oprema

Sredstva, bez obzira na to radi li se o tehnici i pomagalima ili metodama i klasifikacijskim sustavima za obradu dokumenata, samo su orude, sredstvo za obradu, čuvanje, pretraživanje i korištenje dokumenata. Ta sredstva oblikuju se spoznajama, vrednotama i pravilima informacijske kulture. Informacijska kultura onaj je kriterij što neposredno, jasno i precizno - jasno u onoj mjeri u kojoj je i sama dorečena - određuje izbor sredstava, njihovu namjenu, način rada i korištenja kako bi se zadovoljili neki opći društveni ciljevi i interesi. "...i najbogatije opskrbljena knjižnica ostaje zakopano blago, ako se ne uredi i ne upravlja tako, da bude svakome izobraženom državljaninu... pristupna..." riječi su I. Mažuranića prilikom potpisivanja pravila za uređenje Sveučilišne biblioteke 1876. godine, (prema J. Badalić - str. 206).

Ono dakle, što je kriterij za upravljanje knjižnicom i za izradu pravila nazivamo informacijskom kulturom. Sama, pak, pravila i sustav za obradu možemo ubrojiti u opremu ili sredstva.

Sredstva ili oprema te način njezine upotrebe ne nastaju ni iz čega, već na osnovi potreba i zahtjeva sredine a prema mjeri i spoznajama informacijske kulture. Navedimo uz tu tezu primjere o nastanku samo nekih pravila i odredbi o arhivskoj građi iz vremena kada se arhivska djelatnost tek počela razvijati. "Godine 1203. konstatirano je prije svega da je ranije vladala prilična nebriga za općinske spise. Naredeno je da se oni sakupe sa raznih strana gdje su bili pohranjeni tj. kod različitih općinskih organa, a i kod pojedinih bivših općinskih funkcionera i drugih građana. Zatim je naredeno da se sva ta dokumentacija, koja je pronadena i sakupljena, imade prepisati i upisati u jednu knjigu. Time se prije svega htjelo postići lakše, bolje i sigurnije korištenje grade u službene svrhe, a svakako da se time nastojalo i spriječiti gubitak tekstova važnih za dokazivanje općinskih prava. Za same originale naredeno je da se imadu zajedno pohraniti na odgovarajućem sigurnom mjestu. Time su i sami originali zaštićeni, pa osigurano da će se i oni moći koristiti u službene svrhe, kad god bude

potrebno da se, bilo gdje, podnesu na uvid i sami originali.

Ovo je zapravo u pravom smislu riječi jedna klasična odredba, koje se sadržaj varira u tolikim sačuvanim izvorima od XIII st. nadalje, po svim evropskim zemljama, kod svih tvoraca i imalaca arhivske grade, a posebno kod onih gdje je u pitanju korištenje takve grade u službene svrhe." (B. Stulli, 1967, str. 139-140).

Daljom brigom o arhivskoj građi donose se propisi koji će uskoro i dovesti do stvaranja "općinskih arhiva...": "...pa je god. 1262. donesena odredba, po kojoj svi općinski funkcioneri moraju, po isteku mandata svoje funkcije, predati 'sve spise i knjige i dokumente' u općinsku kancelariju. Njihovi nasljednici na odnosnoj općinskoj funkciji, mogu uzeti iz općinske kancelarije one spise i knjige, koje su im potrebne u vršenju njihove funkcije. Ova je odredba osobito važna i karakteristična, jer pokazuje ne samo brigu za što bolje osiguranje mogućnosti korištenja grade u tekuće svrhe, nego i po tome, što se iz ove odredbe naziru već prva nastojanja kako da se starija grada, koja nije više toliko potrebna u tekućem poslovanju, a potječe od raznih općinskih organa, u izvjesnoj mjeri koncentrira. Odredba je u stvari značila početak stvaranja 'općinskog arhiva', koji se nešto kasnije, tj. god. 1293., i spominje u sačuvanim izvorima kao 'archivum communis'" (B. Stulli, 1967, str. 140).

Svako informacijsko rješenje operativne naravi uvjetovano je prilikama i potrebama sredine te stupnjem razvoja informacijskih subjekata i razinom informacijske kulture.

Tako na primjer: Sveučilišna knjižnica imala je "do g. 1860. sastavljen mjesni katalog, do 1862. abecedni katalog, i to, kako Smodek kaže, ne samo knjiga nego i svih rukopisa i zemljopisnih karata, dapače i duplikata, a do 1866. dovršenje i stručni katalog sastavljen prema rasporedu kataloga Kraljevske knjižnice u Muenchenu. Smodekov stručni katalog imao je ove skupine: /.
Encyclopaedia, II. Philologica, III. Aesthetica, IV. Anthropologia, V. Philosophia, VI. Methematica, VII. Physica, VIII. Medicina, IX. Historia, X. Politica, XI. Ius, XII. Theologia. Prema tome, Smodek je imao ove kataloge: abecedni katalog na listićima (Catalogus schedalis) i kataloge u obliku knjige: mjesni katalog (Inventarium), abecedni katalog (Repetorium alphabeticum), stručni katalog (Cathalogus scientificus)" (M. Rojnić - str. 31). Sveučilišna je knjižnica "prema stanju od 30. rujna 1860... imala 15.709 svezaka i osim toga 1.927 dvostrukih svezaka, 43 zemljopisne karte i 158 rukopisa" (isto. str. 31).

Taj 1866. dovršeni stručni katalog, što je dijelio knjižni fond u 12 skupina, postao je već u to vrijeme nedostatan. Za one prilike u to vrijeme dolazi do naglog razvoja znanosti i znanstvenih institucija: te iste 1866. god. osniva se Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Sveučilište u Zagrebu osnovano je 1874 (1875. imalo je 270 studenata, a 1905. već 1.147 studenata). Prvi hrvatski znanstveni časopis Arhiv za povestnicu jugoslavensku Ivana Kukuljevića pojavio se 1851., a 1881. u Hrvatskoj i Slavoniji (bez Rijeke i Dalmacije) izlazilo je 18 stručnih listova (od 29), odnosno 1896. godine 40 stručnih listova od 81 što su tiskani u Hrvatskoj i Slavoniji (prema Kr. ugarskom središnjem statističkom godišnjaku - str. 429). (U ovom slučaju statistika nije razlikovala stručne i znanstvene časopise. Inače se smatra da je prvi stručni časopis na hrvatskom bio Gospodarski list /1842/, glasilo Hrvatskog gospodarskog društva.) Tijekom 19. st. osnovano je u Hrvatskoj niz strukovnih društava koja su, pogotovo pod konac stoljeća, okupljala velik broj članova.

Podsjetimo se još jednog primjera: god. 1876, dakle godinu dana nakon što je u Sveučilišnoj knjižnici dovršen i ažuriran stručni katalog sa 12 struka, tiskana je u Zagrebu knjižnica "Jugoslavenska knjižnica Ivana Kukuljevića Sakcinskoga u Zagrebu". U toj knjižnici prikazana je struktura i sadržaj knjižnice I. Kukuljevića. Knjižnica je bila podijeljena u tri dijela: I. rukopisi, II. listine i povelje, III. tiskane knjige, a sadržavala je gotovo 12.000 tiskanih knjiga podijeljenih u 47 grupa (prema T. Jakić - str. 158). "Ona nije bila velika i znamenita samo po broju svojih svezaka, nego još više po svom unutarnjem sastavu, koji je bio svjesno, stručno i sistematski popunjavan sa težištem na historiji i književnosti prvenstveno slavenskoj, a zatim i općoj." (T. Jakić - str. 169). Za ono vrijeme, kada je Zagreb (1869) imao tek 20.000 stanovnika, takva je bogata i kvalitetna

knjižnica bila rijetkost i izuzetna pojava. Ali, mnogo je važnije to da "sastav Kukuljevićeve biblioteke jasno nam pokazuje, da je njen vlasnik osim ljubavi i razumijevanja za knjige imao i veliko stručno znanje. Nije dosta naime samo htjeti i imati materijalne mogućnosti, nego je potrebno itekako široko, upravo enciklopedijsko znanje, ako se želi stvoriti jedna takva biblioteka kao što je bila Kukuljevićeva." (T. Jakić - str. 159). Da nisu dostatne samo materijalne mogućnosti već i informacijska kultura, te adekvatna oprema, dokazuje i neposredna sudbina te knjižnice: Kukuljevićevu je knjižnicu kupila i preuzela 1868. Jugoslavenska akademija. A ni deset godina kasnije, 1877, za tu knjižnicu - premda je većinu fondova tvorila upravo Kukuljevićeva biblioteka - govori J. Badalić: "Bila je Knjižnica u stvari - časna gomila knjiga, ali gomila, a ne knjižnica" (J. Badalić - str. 206).

3.4 Oprema i informacijska kultura

O međusobnom utjecaju i uvjetovanju elemenata strukture informacijskih sustava govori zapravo cijela povijest i geneza nastanka informacijske infrastrukture; cijela je povijest zapravo priča o spletu tih utjecaja, oprečnih interesa, sukoba različitih ideja, pluraliteta vrednota, o sudbini tehničke opreme i praktičkih rješenja. Ponekad su npr. tehnička i prostorna rješenja dočekivana s velikim olakšanjem: "Poteškoće s prostorom uklonjene su tek u početku 1857. kada je knjižnica preselila u nove prostorije. Knjige su bile smještene u velikoj prostoriji koja se nazivala 'knjižnicom'; tu je bilo 36 visokih polica za knjige s dubokim pretincima tako da su se knjige mogle rasporediti u dva reda. Postojala je i sobica u kojoj su barem neko vrijeme bili odlagani duplikati. Za čitaoca je uređena čitaonica s dva duga stola i 36 mjesta. Knjižničar je imao vlastitu sobu" (M. Rojnić - str. 31). Spoznaja da je Sveučilišna knjižnica u jednom periodu riješila pitanje prostora morala je zvučati ohrabrujuće i umirujuće; takva pak vijest, odnosno opis opreme, danas pomalo zamara.

Ali to nije bio uvijek slučaj s uvođenjem nove opreme i metoda rada. Na primjer, vijest o reorganizaciji pošte i uvođenju poštanskih maraka uzbudila je i duhove u Zagrebu - jer su se zagovarale novine suprotne postojećem sustavu društvenih odnosa i vrijednosti. Navodimo taj primjer s poštom jer je pošta bila nekada, jednako kao što je to i danas, važan činitelj komunikacijskog sustava.

Jedna od velikih zapreka reorganizaciji pošta u Engleskoj, kao i uzrok otpora deset godina nakon toga u Zagrebu, bila je novina da se poštarina plaća unaprijed, a ne prilikom primitka pošiljke kao što je bilo dotada. Danas nam se taj razlog može činiti nevažnim, sporednim, problemom čija je narav prije tehnička ili organizacijska, a ipak to rješenje plaćanja poštarine unaprijed (što je bilo i razlogom uvođenja poštanskih maraka) zadiralo je "u osjetljivo pitanje tradicije, po kojoj se plaćanje poštarine unaprijed smatralo nepristojnošću i uvrijedom prema primaocu pošiljke, a koja se sastoji u tome što se primaocu na neki način stavlja na znanje da pošiljalac smatra kako on ne može platiti poštarinu" (V. Sokol - str. 104)(4). Čuvanje tradicije obrazlagale su proaustrijske novine u Hrvatskoj pravnom nemogućnošću da pošta nekoga prisiljava da čini ono što ne želi (tj. da plaća poštarinu unaprijed), pozivalo se na očitu nepravdu da se zbog nefrankiranja pisama ubire globa od primaoca te da je novi sistem plaćanja poštanskih usluga (tj. uvođenje poštanskih maraka) nepovoljniji od staroga (prema istom izvorniku).

Nasuprot takvoj obrani starog sustava ideja i vrijednosti Bogoslav je Šulek pišući o najavljenim reformama u Slavonskom jugu, 29.IX 1848, kritizirao bivši Metternichov policijski režim u kojem se "pošta nije smatrala sredstvom za umnožavanje uzajamnog općenja, već kao izvor dohodakova", jer se nije težilo da se "ljudi upoznaju, nego da platjaju". Smatrajući poštu "sredstvom za umnožavanje uzajamnog općenja" sa zadaćom da se "ljudi upoznaju", a ne da plaćaju, B. Šulek pripisivao je pošti izrazito važnu ulogu u političkom, ekonomskom i kulturnom životu naroda. Odnosno, u nerazvijenosti pošte on vidi uzrok i zaostalosti društvenog života u Hrvatskoj. Zato Šulek najavljenju reformi pošte pridaje izrazito političko značenje(5).

Kao urednik novina on je bio svjestan da o organizaciji pošte i visini poštarine ovisi i distribucija

novina. A novine su u to vrijeme bile glavno sredstvo političke borbe(6) . No Šulek je, poput drugih preporoditelja, bio svjestan i kulturne dimenzije tih promjena. Tako se od samog početka u Slavenskom jugu i Jugoslavenskim novinama propagira i stvara domaća poštanska terminologija: "To je nastojanje u izravnoj vezi s borbom hrvatskih preporoditelja i narodnjaka protiv germanizacije i mađarizacije u radu državne administracije, u kojoj su upravo pošta i željeznica imale vrlo krupnu protunarodnu ulogu" (V. Sokol - str. 114). Stvaranje hrvatske poštanske terminologije imalo je veliko kulturno, a ujedno i političko značenje. Toj svijesti o političkom i kulturnom značenju terminologije i doprinosu njezinu stvaranju, onom što bismo danas nazvali informacijskom kulturom, svemu tome pridavalo se veliko značenje(7). Danas, kada je riječ o terminologiji za kompjutorsku opremu i poslovanje, kada je riječ o terminima iz područja hardwarea i softwarea, i suvremenih komunikacijskih sredstava i sistema, danas se prema tome odnosimo mnogo nemarnije. Doprinos vlastitog informacijskoj kulturi zanemaruje se, a nekritički se koristi strana terminologija.

4. Tri pristupa informacijskom sustavu

Naveli smo tek nekoliko primjera u vezi s elementima strukture informacijskih sustava, s njihovom međusobnom povezanosti, uvjetovanosti i ovisnosti. Već i tih nekoliko primjera iz prošlosti i povijesti informacijske infrastrukture ukazuje na to da je teško napraviti prioritetnu listu elemenata strukture IS. Pa ipak, to se pitanje nužno nameće pri metodologiji koncipiranja, projektiranja i razvijanja informacijskih sustava. Za one koji se neposredno time bave važno je znati da li je težište pri stvaranju i razvijanju IS na: a) novoj vrsti organizacije (postojećih i budućih) informatičkih subjekata, b) na institucionalizaciji, tj. preciziranju prava i dužnosti, odnosno pravila ponašanja za informacijske subjekte - pa se tako težište stavlja na pravnu regulativu, ili pak c) na sustavu vrijednosti po kojima će se konstituirati i ponašati određeni IS.

Neosporno je da su sva tri pristupa međusobno povezana i da se ovisno o tome kako je riješen jedan pristup limitira drugo i treće određenje. Upravo zbog toga postavljamo pitanje: što znači ako se težište u metodologiji stvaranja IS stavlja na jedan od tih pristupa?

Pitanje organizacije zapravo je pitanje stvaranja mehanizma koji će osigurati ostvarenje interesa subjekta što sudjeluju u informacijskom procesu. Zato je pitanje organizacije IS uvijek vezano za istraživanje i preciziranje interesa sudionika IS, interesa koji su obično na globalnom planu zajednički, ali praksa pokazuje da su neposredni, operativni ciljevi što se temelje na partikularnim interesima češće suprotni no što se poklapaju. Zbog toga interesi, kao osnovi činitelj organizacije IS, ne mogu osigurati stabilnost i stalnost toga sustava - budući da su neposredni interesi i informacijskih subjekata i korisnika IS uvjetovani prilikama. A to znači da se organizacijski problemi IS moraju rješavati od (ne)prilike do prilike, ovisno o mjeni interesa - a to znači stalno.

Jednako je teško institucionalizirati odnose u IS, odrediti pravila ponašanja raspodjelom prava i dužnosti kako bi proklamirane norme postale realni društveni odnosi. Obično se status svakog sudionika IS već zasniva na određenim, specifičnim (u ovom slučaju to znači partikularnim) institucionaliziranim odnosima. Ta svoja specifična prava i dužnosti sudionici IS morali bi korigirati prema pravilima zajedničkog ponašanja; zato se postavlja pitanje: tko je, ili što je, autoritet koji može osigurati da proklamirana institucionalizacija IS postane praksa realnih društvenih odnosa? Ne radi se samo o želji za idealnom raspodjelom prava i dužnosti, o želji iskazanoj pravnim propisima.

Utoliko se pokazuje da je sustav vrijednosti i ideja na kojima počiva neki IS ipak ono što daje stabilnost i trajnost jednom sustavu; i to u znatno većoj mjeri no što može osigurati organizacija, institucionalizacija ili pak tehnička osnovica IS. Jednako kao i društveni sustav vrijednosti i u ovom slučaju vrijednosti se mijenjaju mnogo sporije.

Područje vrijednosti IS najmanje je istraženo, pa i sama uporaba ovog termina može podrazumijevati različita značenja i obaveze(8). Ipak, sustav vrijednosti pretpostavlja promišljeni dogovor različitih subjekata u izboru inačica pri oblikovanju zajedničkog IS, sa zajedničkom odgovornošću za njegovu

sadašnjost i budućnost. Sustav vrijednosti prestaje biti apstrakcija, on postaje praktični kriterij i za organizaciju i za institucionalizaciju IS. Taj praktični kriterij jest ono što osigurava kontinuitet i stabilnost razvoja bez obzira na mijene kroz koje, ovisno o prilikama, prolazi IS.

5. Informacijski sistem i informacijsko/dokumentacijske organizacije i službe

Dosada smo pokušali odrediti IS i elemente njegove strukture. Rekli smo da su arhivi, muzeji, biblioteke, referalni centri, računski centri itd. različite vrste informacijsko/dokumentacijskih organizacija i službi, odnosno jedna vrsta informacijskih subjekata što tvore IS. No, postavlja se pitanje: u kojem i kakvom su odnosu informacijsko/dokumentacijske organizacije i službe i informacijski sistemi? Da li se pojedine službe mogu poistovjetiti sa IS ili su pak samo njegov dio? Ako su npr. biblioteke, arhivi, muzeji dijelovi IS, da li su oni segment IS s cjelokupnom svojom djelatnošću ili pak samo dijelom svoje aktivnosti?

Na ta pitanja možemo odgovoriti ako ih prethodno razmotrimo na konkretnom primjeru. Danas i mi sve više govorimo o bibliotečnim informacijskim sistemima; ali kako definiramo osnovne zadaće knjižnica? Većina definicija uključuje četiri glavne aktivnosti biblioteke (prema R. C. Bengueu -str. 223):

- a) prikupljanje dokumenata (publikacija)
- b) čuvanje tih dokumenata
- c) organizacija prikupljenih dokumenata u zbirke
- d) širenje dokumenata i informacija koje biblioteka posjeduje; ta aktivnost može uključivati i interpretaciju.

To su četiri glavne aktivnosti svake knjižnice. Sveukupnost tih aktivnosti čini biblioteku. Ali biblioteka kao služba ne ulazi u informacijski sustav s cjelokupnom svojom djelatnošću. Za informacijski sistem važna je ponajprije informacijska djelatnost biblioteka (širenje dokumenata i informacija, te eventualno interpretacija podataka), dok su dokumentacijska i komunikacijska djelatnost (prve tri aktivnosti prema gornjoj podjeli) pretpostavke, uvjeti, koji omogućavaju da se zbivaju informacijski procesi. Dakle, informacijska aktivnost biblioteke čini biblioteku segmentom informacijskog sistema, čini je informacijskim subjektom.

Da bi kao organizirana služba mogla obavljati takvu informacijsku djelatnost, svaka knjižnica mora imati razvijene i dokumentacijske i komunikacijske postupke. Sudjelujući tek dijelom svoje aktivnosti u IS, svaka knjižnica osim toga ima niz specifičnih zadaća što je određuje kao samostalnu službu (mislimo u prvom redu na prikupljanje i čuvanje raznih vrsta dokumenata te na organizaciju dokumenata u različite zbirke).

S druge strane, informacijski sustav nije prosti zbir informacijskih službi, povezanih u jednu cjelinu kojoj bismo mogli odrediti čvrstu organizacijsku formu. Informacijski je sistem djelomično i to, ali i mnogo više od toga. IS je, kao što smo već rekli ranije, sklop informacijsko/dokumentacijsko/komunikacijskih službi, ali i oblik društvenih odnosa. Informacijski sistem je svojstvo, kvaliteta sveukupnih kapaciteta i mogućnosti službi koje tvore IS. On je svojstvo informacijske djelatnosti, svojstvo međusobno povezanih službi, a ne organizacija mimo tih službi. Radi se o novoj kvaliteti informacija i o novoj vrsti usluga. Dok pojedine službe izvještavaju samo o fondovima svojih službi, dotle IS pruža obavijesti relevantne za cijelo područje ili određenu djelatnost (budući da obuhvaća i povezuje sve službe relevantne za neko područje ili neku djelatnost).

6. Informacijsko/dokumentacijske službe i kompjutori

Sa stajališta korisnika, informacijski sistem osigurava novu vrstu informacija, novu ne toliko po sadržaju obavijesti, već po obuhvatu njezinih izvora, garantirajući relevantnost izvora, tj. opseg i doseg pružene obavijesti. Relevantnost informacije u ovom smislu ovisi o koheziji IS, tj. stupnju institucionalizacije i organizacije rada informacijsko/dokumentacijskih službi. Zacijelo da pri tome standardizacija i unifikacija metoda što se koriste u dokumentacijskim postupcima ima veliku ulogu. Ali, to ni u kojem slučaju ne znači da ujednačenost metoda i sredstava tvori IS, npr. da jedino automatska obrada podataka omogućava uspješan informacijski sistem.

Kompjutor je tek jedno od sredstava, sredstvo koje je po svojim pokazateljima najprivlačnije, ali nije jedina moguća tehnika za obavljanje informacijske aktivnosti. Ovisno o prilikama i mogućnostima sredine, treba izabrati najpovoljnije metode i tehnike za informacijske i komunikacijske procese, sukladno kriterijima o kojima je bilo riječi. Dosadašnja nam iskustva govore da se u IS uvijek susrećemo s kombinacijom različitih metoda i tehnika, pri čemu jedna ili više metoda mogu dominirati u komunikacijskom procesu. One službe ili onaj IS, što su se oslonili samo na jednu vrstu tehnike ili jednu metodu, obično su nakon nekog vremena bili prisiljeni iz temelja mijenjati svoje zamisli i organizaciju rada.

Ovdje ne bismo govorili o mogućnostima, području i načinu primjene kompjutora u knjižnicama, arhivima i muzejima, već samo o značenju te primjene s obzirom na njihove odnose prema informacijskim sistemima. Primjena kompjutora npr. u knjižnicama omogućava racionalnije, efikasnije i preciznije obavljanje informacijsko/dokumentacijskih poslova. Ali primjena kompjutora u knjižnicama, na osnovi onoga što je do sada već rečeno, ne čini knjižnicu informacijskim sustavom, već modernom knjižnicom što obavlja svoje tradicionalne poslove na racionalan, efikasan i precizan način. Takva je knjižnica izmijenila svoju organizaciju rada i način korištenja dokumenata, dakle izmijenila je svoju fizionomiju, ali bi ipak bilo previše reći da je postala IS, budući da nije izmijenila i svoje osnovne ciljeve i zadaće.

Informacijski sustav nastaje povezivanjem raznih službi u jednu cjelinu. Veze što umrežuju različite službe nisu samo telefonske, teleprinterske, tj. telekomunikacijske linije već su to u prvom redu različiti oblici društvenih odnosa i društvenih normi čiji je cilj ostvarivanje nove kvalitete u informacijskoj djelatnosti. Kompjutor može biti jedna od tehnika što omogućava da se ostvare informacijski (društveni) odnosi između pojedinih službi. Utoliko je on tehnička i tehnološka osnovica novih kvalitetnijih informacijskih procesa. Umrežavanje službi u IS osigurava pouzdaniju i društveno relevantnu obavijest (9). Informacijski sistemi teže osigurati relevantne informacije za društvo, dok je težište pojedinih službi nužno na relevantnosti informacije s obzirom na njezin sadržaj, tj. na relevantnim stručnim obavijestima.

Izvjernost i pouzdanost informacija za društvo osnova je što omogućava bržu institucionalizaciju IS; korisnici, naime, zahtijevaju garanciju za relevantnost obavijesti koje primaju, a tu relevantnost traže ponajprije u provjerenosti, svrhovitosti i smislenosti obavijesti, a ne u njezinoj istinitosti. Takvu vrst informacije može im osigurati samo institucionalizacija IS i povezanost IS s općim društvenim ciljevima.

Obavijest mora biti društveno relevantna, a da bi bila takva, ona mora biti institucionalizirana. Institucionalizacija IS prava je mjera kompjutorizacije informacijskih službi. Granice kompjutorizacije određene su društvenim odnosima što se preklapaju i sukobljavaju u području informacijske djelatnosti, a doseg kompjutorizacije pojedinih službi limitiranje društvenim normama. Društvene norme odgovor su na pitanje do koje mjere je zajednica spremna prihvatiti kompjutorizaciju - do koje je granice spremna plaćati i koristiti usluge ovako ili onako koncipiranog informacijskog sistema(10). Ujedno, društvene su norme indirektni odgovor i dogovor o potrebama neke zajednice za društveno relevantnim informacijama.

Bilješke:

1. Npr. prema Unescovom rječniku (G. Wersig, U. Neveling - str. 151) informacijski je sustav svaki sistem koji je sposoban za komunikaciju i obradu informacija, a prema sovjetskim autorima ("Slovar terminov..." - str. 21) informacijski sistem je onaj sistem koji je povezan ili sudjeluje u nekom informacijskom procesu.
2. Podatak za Hrvatsku i Slavoniju, prema: Kr. ugarski središnji statistički ured, str. 389
3. Motivirana društvenim ciljevima, ta je bibliografija na njima utemeljena, pa je dijelila sudbinu i zablude ideja što su joj bile vodilje: "Kada budu jednom sve četiri grane jugoslavenske, barem u knjižtvu, imale jedno ime, kao što smo po zemlji, u kojoj obitavamo, i po jeziku, kojim pišemo, malom iznimkom doista jedni: onda će nestati svih historičnih posebnih imenah, kao što je nestalo kod Niemacah, Talijanah i Francezah, te mi Hrvati biti ćemo prvi, koji ćemo i u napred, kako i dosad, za obću slogu i svrhu žrtvovati sve svoje posebno blago." (isto). Pokrenut političkim i kulturnim ciljevima, Kukuljević se upustio i ostvario veliki kulturni pothvat, iako "u njegovo doba kod nas nije bilo knjižnice dobro snabdjevene hrvatskim knjigama, on sam nije vladao bibliografskom metodom, njemu je... bilo više do toga da pribilježi knjige i tako upozori na njih, nego da ih opiše bibliografski besprijekorno". Zato "njegovu bibliografiju moramo promatrati i ocijenjivati i s općeg kulturnog i nacionalnog stanovišta. Ivan Kukuljević Sakcinski, on sam, prije 114 godina sakupio je i izdao prvu i do danas jedinu opću hrvatsku retrospektivnu bibliografiju. Svjesno naglašavam, do danas jedinu, jer upravo u tome i leži važnost i značenje Kukuljevićeve bibliografije, što je ona ostala do danas jedina i bez zamjene, što je još uvijek upotrebljiva kao značajan doprinos poznavanju literature na hrvatskom jeziku". (T. Jakić, str. VI/VII, u I. Kukuljević).
4. Isti su prigovori ponovljeni u zagrebačkim proaustrijskim novinama Siidslawische Zeitung: "Nitko ne plaća rado kada pismo predaje pošti, ali, u pravilu, svatko će kada pismo primi rado platiti nekoliko groša za vijesti koje se nalaze pod zavojem, a koje vjerojatno sadrže za njega zanimljive vijesti" (prema V. Sokol, - str. 177).
5. "Istakao je protuhrvatsku politiku Ugarske, koja je i u poštanskosaobraćajnoj politici diskriminirala Hrvatsku. Provodeći takvu politiku, Ugarska je nastojala izbjeći izravne poštanske veze između Hrvatske i Slavonije, pa je pošta iz Zagreba u Osijek išla čak preko Pečuha, a Šulek to ocjenjuje kao 'glavni izvor nemarnosti prema narodnim stvarima u Slavoniji'" (V. Sokol, str. 110).
6. Nerazvijenost pošte, osobito veza s Dalmacijom, tištala je već i Lj. Gaja jer je ograničavala distribuciju Danice, a time uvjetovala i nakladu toga lista. "Naklada je Gajevih listova naglo pala u toku 1836. i 1837. Dok je početna bruto-naklada iznosila 750 primjeraka, ustalivši se pri kraju 1835. na 520 primjeraka... Nije se ispunila nada da će se naklada povećati, ili barem izravnati prilivom pretplatnika iz Vojne krajine i južnih zemalja; donekle su morale tome biti krive slabe saobraćajne veze, loša dostava kod poštanskih ureda, seobe krajiških oficira, a sudeći po nekim slučajevima započela je i sabotaža protiv ilirskih listova. Neke su pošte namjerice uništavale pojedine pošiljke" (J. Horvat - str. 123).
7. "Nastojeći da što više eliminira stranu terminologiju i u narod proturi domaće, hrvatsko nazivlje za poštanske usluge, materijal, tiskanice itd., spomenute su novine konzekventno upotrebljavale izraze biljeg ili listovni biljeg (Postmarke, Briefmarke), obćenje (Verkehr), poštarina (Postporto), zavitak pisma, zavoj ili lisnica (Koverte), navadno ili prosto pismo (ordinari Brief, Einfaches-Brief), pošiljka (Sendung), listovna pošta (Briefpost), vozna pošta (Fahrpost), cionovnik (Tariffe), listovna ladica ili Ustanica ili listovna škrinjica (Briefkasten), manjak (Defizit), listovni povoj (Umschlag), ogledi (Muster), unekerstni zavoj (Kreutzband), nadpis (Adresse), popeciteljstvo i popecitelj (Ministerium, Minister), državni zakonoša (Gesetz-Blatt), oprematelj (Expeditior), tečaj pošte (Post-Kurse), raznositelj listovah (Brieftrager), dostavljanje (Zustellung), poštanski činovnik (Post-Beamter). Vec samo tih nekoliko pokupljenih naziva iz dvaju članaka pokazuje koliko je svaka pojava koja je zasijecala u društveni život, pa tako i reforma pošte, bila u Hrvatskoj iskorištena u političke

svrhe" (V. Sokol, str. 114-115).

8. Mi smo u tekstu "Informacija i vrijeme" pokušali prikazati da je izvor vrijednosti postojećih informacijskih sustava u organizaciji i kontroli društvenog vremena.

9. Pri tome ne mislimo da će obavijesti diseminirane iz nekog IS biti "istinitije" i točnije od obavijesti iz nekog drugog izvora. Ne. Samo obavijesti iz velikih IS bit će, ili jesu, uvijek društveno relevantne obavijesti i njima će korisnici davati prioritet.

10. Tehničke značajke strojeva ne određuju doseg i granice njihove primjene. Te su značajke samo argumentacija za društvena stajališta koja artikuliraju društvene odnose i norme.